

Totuuden arvon ja normatiivisuuden puolesta

Teemu Tauriainen

Johdanto

Totuus on laaja-alaisen skeptismin ja kritiikin kohteena niin akateemisessa kuin vähemmän formaalissakin kontekstissa. Harry Frankfurtin sanoin: ”Elämme ajassa [...] jossa useat kyvykkäät ajattelijat osoittavat epäkunnioitusta totuutta kohtaan” (2006, 17). Tämä skeptisismi ja kritiikki on, jos ei voimistunut, niin vähintään muuttunut näkyvämmäksi lähihistoriassa, eikä vähiten Donald Trumpin presidenttikauden aikana. Trump esitti väitetysti valheellisia tai epätosia väitteitä lähes jokaisena päivänä ollessaan virassa, samalla kun hänen pääasianajajansa väitti että ”totuus ei ole totuus” (Kessler et al. 2018; BBC, 2018). Totuutta kohtaan osoitettu epäkunnioitus ei ole kuitenkaan mitään uutta poliittisessa kontekstissa. Kuten Hannah Arendt huomauttaa ”Totuus ja politiikka” artikkelinsa ensimmäisissä virkkeessä: ”[K]ukaan ei ole tietääkseni koskaan laskenut totuudenmukaisuutta poliittiseksi hyveeksi” (1967, 49). Siinä missä tieteen kielipelin tavoitteena on ainakin perinteisesti pidetty tiedon ja ymmärryksen lisäämistä siitä mikä on *totta*, politiikan yksi tavoite on tarkoitushakuisen muutoksen aikaansaaminen, jota usein tehostaa harhaanjohtavuus ja puoli- tai osatotuuksien strateginen hyödyntäminen. Kuten mainittua, harva pitää tätä uutisena, mutta mielenkiintoista on se, kuinka nykyisellään myös merkitsevä osa *filosofeista* kannattaa tavalla tai toisella totuuskiittäviä näkemyksiä.

Filosofian tieteenalan sisällä yksi vakuuttavimmista totuuskiittäisistä suuntauksista on suosituksi muodostunut totuusdeflationismi, jonka mukaan totuus on *vähämerkityksellinen* käsite, jolla ei ole perinteisesti oletetun kaltaista selitysvoimaa: ”Deflationistien mukaan perinteiset näkemykset totuuden luonteesta jakavat yhteisen erheen. Tämä erhe on, että totuudella olisi sen filosofisen tarkastelun ja teoretisoinnin mahdollistava luonne.” (Armour-Garb et al. 2022, 1.) Samaan sävyyn osa naturalisteista argumentoi totuuden tarpeettomuuden puolesta tieteelliselle diskurssille. Koska totuus on ei-luonnollinen väitelauseiden ominaisuus, jolla ei ole kausaalista selitysvoimaa, se on tarpeeton lisäys tieteellisesti uskottavien käsitteiden joukkoon: ”[Naturalisteille] totuudella ei ole kausaalista roolia uskomusten muodostuksessa tai tieteellisten käytäntöjen ja kehityksen ohjaamisessa” (Brogaard 2016, 264).

Yhteiskuntafilosofisessa kontekstissa osa ajattelijoista vetoaa objektiivisen totuuskäsitteen vaarallisuuteen vallankäytön välineenä: "[T]otuus absoluuttisena objektiivisena vastaavuutena [...] on suurempi vaara kuin siunaus. [...] [K]oska tahansa totuus muodostuu kysymykseksi politiikassa, autoritäärisyyden uhka nostaa päätään." (Vattimo 2011, 9–11.) Jälkimmäisen kritiikin ilmeinen ongelma on, että siinä kysymys totuuden luonteesta sekoitetaan sen potentiaaliseen hyötyyn esimerkiksi ihmisten sortamisen välineenä.

Postmodernisteja on puolestaan syytetty objektiivisen totuuskäsitteen vesittämisestä relativistisilla argumenteilla: "Postmodernistit ovat vastuussa siitä älyllisestä selkkauksesta, jonka seurauksena on kunnioitettavaa olla kyyninen totuutta ja faktoja kohtaa" (Dennett, 2017; Niiniluoto 2019 & 2020). Ei ole kuitenkaan selvää, missä määrin postmoderni kritiikki on yhtenäinen suuntaus ja kuinka vahvaksi totuuden suhteellisuus siinä nähdään. Toisinaan postmodernistit kritisoivat objektiivista totuuskäsitettä sen nojalla, että eri ihmisillä tai ihmisryhmillä voi olla eri näkemys totuudesta. Tällöin totuuden luonne samaistetaan kykyymme tietää tai ymmärtää, mikä synnyttää joukon vaikeasti ratkaistavia ongelmia. Toisaalta maailmankaikkeudessa mitä ilmeisimmin on joko parillinen tai pariton määrä planeettoja riippumatta siitä keneltä tätä kysytään, mutta voimmeko edes potentiaalisesti tietää kumpi asiantila on totta?

Lopuksi mainittakoon vielä totuuskriittisistä näkemyksistä ehkä radikaalein eli totuusnihilismi, joka kiistää totuuden olemassaolon kokonaisuudessaan. Pilateen skeptisen kysymyksen "mitä on totuus?" hengessä muun muassa positivistit argumentoivat totuutta vastaan sen vähintään näennäisen mystisyyden nojalla. Esimerkiksi Rudolf Carnapin mukaan Otto Neurath ei pitänyt merkityksellistä ja filosofisesti kestävästä totuuskäsitettä positivismin kanssa yhteensopivana edes Tarskin eksplikoinnin jälkeen: "Neurath uskoi, että semanttista totuuskäsitettä ei voida yhteensovittaa [positivismin] jyrkän empirismin ja antimetafyysisen näkökulman kanssa. Samankaltaisia vastalauseita esiintyy Felix Kaufmannin ja Reichenbachin myöhäistuotannossa." (Carnap 1963, 61.) Ei ole kuitenkaan selvää, missä määrin Neurath tai muut positivistit kannattivat totuusnihilismää, skeptisismää tai esimerkiksi lievempää väitettä, jonka mukaan totuus kyllä on olemassa, mutta se on filosofisesti kestämaton tai tieteellisesti epäkunnioitettava käsite, jota ei voida hyödyntää ilmiöiden selittämisessä.¹

¹ Nihilististen argumenttien tunnettu ongelma on, että ne sisältävät negatiivisen olemassaoloväitteen: totuutta ei ole olemassa. Positivistit pitivät tällaista väitettä vaikeasti todistettavana. Totuuden tapauksessa negatiiviset olemassaoloväitteet ovat ongelmallisia

Yllä kuvattuun kritiikin massaan vedoten ei ole ihme, että osa akateemikoista on alkanut puhua *totuuden kriisistä* ja jopa *totuuden kuolemasta* (Sher ilmestyy; Kakutani 2018).² Puolustan tässä tekstissä merkityksellistä totuuskäsitettä tältä laaja-alaiselta kritiikiltä. Pääargumenttejäni on kaksi. Ensimmäisessä keskityn totuuden väline- ja itseisarvon puolustamiseen. Totuus on välineellisesti *arvokas* käsite, joka mahdollistaa todellisuuden erottamisen harhasta, kuvitelma- ja toiveajattelusta, ja se on arvokas totuudenkantajien ominaisuus, joka mahdollistaa systemaattisen onnistumisen toiminnassa ja näin moninaisten käytännön hyötyjen saavuttamisen. Toisaalta olemme joskus kiinnostuneita totuudesta sen *itsensä* takia, vaikka sen selvittäminen olisi työlästäkin. Toinen pääargumenttini koskee totuuden *normatiivisuuden* puolustamista. Totuus on tiedollisten ja ymmärryksellisten pyrkimystemme päämäärä. Näin kaikkia erilaisia tieteenaloja yhdistää se, että ne tavoittelevat omaa alaansa koskevia totuuksia, ja toisaalta totuuden tavoittelun intressi oikeuttaa myös sellaisten tutkimusalojen olemassaolon, jotka eivät tuota tai edes välttämättä tähtää käytännön hyödyn saavuttamiseen. Tämän lisäksi totuus on arvokas uskomuksen oikeellisuuden standardi esimerkiksi tiedollisten erimielisyyksien tapauksessa sekä hyödyllinen väitettävyyden oikeellisuuden kriteeri, jota voimme edellyttää muun muassa oikeus- ja eduskuntasaleissamme. Lopuksi esitän tiiviin esityksen siitä, kuinka edes vaikutusvaltaiseksi naturalistiksi ja deflationistiksi luettu W. V. O. Quine ei kykene välttämään sitoumusta totuuden arvoon ja normatiivisuuteen. Tämä auttaa kyseenalaistamaan nykykeskustelussa ilmenevää deflationistien ja naturalistien esittämää totuuden arvon ja normatiivisuuden kritiikkiä poistamalla keskeisen ajattelijan heidän tukijoukoistaan.

Totuuskriittisyyden taustaa

Tietoa ja totuutta kohtaan osoitetulla skeptisismillä on pitkä historia (Grahn-Wilder 2016). Positivistisen metafysiikkakriittisyyden hengessä totuuden reduktioon ja jopa eliminointiin tähtäävää asennetta ovat jatkaneet myöhäisemmät deflationistiset teoriat, jotka nauttivat suurta suosiota

myös sisäisen johdonmukaisuuden näkökulmasta, sillä ne näyttävät sisältävän totuusväitteen totuuden olemassa olemattomuudesta. Muun muassa näistä syistä suoranaista nihilismia lievemmat totuuskriittisyyden muodot nauttivat huomattavasti suurempaa suosiota nykykeskusteluissa.

² On toisaalta syytä kunnioittaa Tarskin alkuperäistä havaintoa, jonka mukaan on olemassa useita rinnakkaisia totuuskäsitteitä: "Totuus, kuten muutkaan arkikielemme sanat, ei ole missään tapauksessa vapaa epämääräisyydestä" (1944, 342). Myös tämän nojalla kyseistä käsitettä ja sen mahdollisia merkityksiä selventävä filosofinen työ on arvokasta.

nykyaikaisessa totuusteoreettisessa keskustelussa. Yhtenä syynä tähän suosioon on se, että ne kykenevät määrittelemään totuuden metafyyysisesti minimalistisella ja selkeällä tavalla, vihjaten pitkäaikaisen totuuden vähintään näennäisesti monimutkaisen määrittelyn ongelman hälvenemiseen.

Deflationistien mukaan totuus on epäilyttävä käsite esimerkiksi siksi, että pitkistä määrittelypyrkimysten perinteestä huolimatta edes tyydyttävän totuusmääritelmän ehdoista ei vallitse konsensusta:

[O]n laajasti hyväksyttyä, että juuri mitään edistystä ei ole tehty [totuuden vastaavuusteorian] tarvittavan selvennyksen saavuttamiseksi. Arkikäsitystä, jonka mukaan totuus on eräänlaista 'vastaavuutta tosiasioiden kanssa' ei ole kyetty selventämään tyydyttävällä tavalla. (Horwich 1998, 1.)

Vastauksena totuuden määrittelyn ongelmaan deflationistit esittävät, että kaikki totuudesta mielekkäästi sanottava on palautettavissa yksikertaiseen skemaattiseen selitykseen:

"S" on totta, jos ja vain jos S

Siten esimerkiksi lause "lumi on valkoista" on totta, jos ja vain jos lumi on valkoista. Tällöin:

jokainen lause antaa triviaalisti ehdot omalle totuudelleen [...] [P]erinteiset teoriat hyväksyvät tämän ilmeisen tosiasian, mutta edellyttävät pidemmälle menevää ja syvällisempää selitystä totuuden luonteelle. [...] [U]uden [deflationistisen] lähestymistavan mukaan mitään tällaista selitystä ei ole odotettavissa. (Horwich 2010, 4.)

Deflationistisen lähestymistavan yksi ongelma on, että siinä totuutta kohtaan osoitettujen kriittisten argumenttien alle on jäänyt uskottavien vaihtoehtojen tarjoaminen kaikille niille käyttöyhteyksille, joita merkityksellisellä ja selitysvoimaisella totuuskäsitteellä on nykyisten käytäntöjemme ylläpitämisessä. Konflikti muodostuukin sen välille, kuinka deflationistit haluavat poistaa totuuden selitysvoimaisten käsitteiden työkalupakista huolimatta siitä, että se on yksi länsimaisen ajattelun *keskeisimpiä* käsitteitä: "Totuus on filosofian vanhimpia aiheita. Se on myös yksi laajimmista. Totuutta on käsitelty filosofian historiassa tuhansien vuosien ajan. Tämän lisäksi valtava osa filosofiasta liittyy joko suoraan tai epäsuorasti totuuteen."

(Glanzberg 2021, 1.) Voidaan jopa argumentoida, että totuus on *keskeisin* filosofinen käsite: kun puhumme hyvästä, kauniista, tiedosta, politiikasta tai mistä hyvänsä muusta filosofisesti kiinnostavasta aiheesta, tavoitteemme on puhua *totta* näistä asioista. Jenga-pelin tapaan deflationismin ongelmaksi muodostuu näin ollen se, onko totuutta mielekästä tai edes mahdollista poistaa ilman tuhoisia vaikutuksia ajatusjärjestelmillemme ja käytänteillemme, jotka rakentuvat keskeisiltä osin merkityksellisen ja selitysvoimaisen totuuskäsitteen varaan.

Toinen deflationismin ongelma koskee deflationistien tapaa motivoida projektinsa totuuden pitkästä määrittelypyrkimysten perinteestä huolimatta olemassa olevilla ongelmilla. Ongelmana on, että sama argumentti voidaan kohdistaa hyvin moniin, ellei jopa valtaosaan filosofisesti merkittävistä käsitteistä. Esimerkiksi tiedon luonnetta on samaan tapaan tarkasteltu tuhansien vuosien ajan, eikä sen luonteesta ole edelleenkään tyhjentävää, tyydyttävää tai edes konsensuksen piirissä olevaa määritelmää. Ei ole kuitenkaan millään tapaa välttämätöntä, että käsitteelle täytyy olla tyhjentävä, tyydyttävä tai konsensuksen piirissä oleva *määritelmä*, jotta se voisi olla arvokas tai jotta sillä voisi olla selitysvoimainen rooli muiden käsitteiden ja ilmiöiden ymmärtämisessä.³ Toisin sanoen kysymystä totuuden määrittelyn ongelmasta ei tule sekoittaa totuuskäsitteen mahdolliseen ongelmallisuuteen tai ongelmattomuuteen. Yksinkertaisesti muotoiltuna totuus on arvokas käsite ja ominaisuus huolimatta kyvystämme määritellä sitä. On ilmeistä, että operoimme merkityksellisellä totuuskäsitteellä jo ennen kykyämme analysoida saatikka määritellä sitä. Käytännöllisemmin katsoen on selvää, että myös totuuskriitikot operoivat tavalla tai toisella selitysvoimaisella totuuskäsitteellä, ja luultavasti ainakin osa heistä on oman tutkimuksensa rahoitushakemuksissa vedonneet totuuksien selvittämisen tärkeyteen koskien totuuden luonnetta.

Deflationismin kanssa samansuuntaista totuuskriittisyyttä voidaan esittää myös naturalistisesta näkökulmasta. Osalle naturalisteista totuus on eiluonnollinen väitelauseiden ominaisuus, jolla ei ole kausaalista selitysvoimaa. Siinä määrin kuin naturalisti tunnustaa ainoastaan luonnollisten ja kausaalisesti selitysvoimaisten olioiden olemassaolon, sitoumus merkitykselliseen totuuskäsitteeseen muodostuu ongelmalliseksi. On kuitenkin syytä korostaa, että naturalismi on monimerkityksellinen termi ja että naturalismin eri muotoja on useita. Yksi ero deflationistisen ja naturalistisen totuuskritiikin välillä on se, että siinä missä deflationistit argumentoivat totuuden kokonaisvaltaisen vähämerkityksellisyyden puolesta, naturalisti voi rajoittaa kritiikkinsä

³ Nykyaikaisten totuusteorioiden ongelmia käsittelee muun muassa Raatikainen (2020) ja Tauriainen (2021).

ainoastaan naturalistisesti tai tieteellisesti relevantin diskurssin piiriin, sallien naturalistisesti kestävämmien käsitteiden olemassaolon laajemmassa diskurssissa. Toisaalta eräät keskeiset naturalistit osoittavat suoraa sympatiaa deflationistista lähestymistapaa kohtaan. Muun muassa Chase Wrenn huomauttaa: ”Deflationistien mukaan totuus ei ole luonnollinen ominaisuus [...] Totuudella ei ole deflationistien mukaan kausaalista selitysvoimaa.” (2011, 451.) Kuvaus on identtinen Brogaardin esittämän naturalistisen totuuskritiikin kanssa (2016, 264).⁴ Näin voidaan ajatella, että väite totuuden käsitteen vähämerkityksellisyydestä kelpaa ainakin osalle deflationisteista ja naturalisteista yhtä hyvin.

Mikäli totuuden vähämerkityksellisyys hyväksytään, on tarjottava uskottavia ratkaisuja totuuden käsitteen korvaamiselle tilanteissa, joissa se tavalla tai toisella edistää käytäntöjämme esimerkiksi määritelmällisen selitysvoiman kautta. Mikäli totuus hylätään filosofisesti kestävämmänä, tieteellisesti epäuskottavana ja yhteiskunnallisesti selitysvoimattomana käsitteenä, on tarjottava vaihtoehtoiset selitykset muun muassa seuraaville käyttöyhteyksille, joissa merkityksellisellä totuus käsitteellä on selitysvoimainen rooli:

1. Kuinka määritellä totuuteen nojaavat käsitteet, kuten tieto, merkitys ja looginen seuraus?
2. Kuinka määritellä yhteiskunnallisesti tärkeitä ilmiöitä, kuten rehellisyys, luottamus ja petos?
3. Kuinka selittää tosien väitelauseiden hyöty esimerkiksi ennustusten tekemisessä ja navigoinnissa?
4. Kuinka selittää tutkimuksen yleinen päämäärä ja väitettävyyden oikeellisuuden standardi?
5. Mitä tapahtuu intuitiiviselle totuus käsitteellemme kuvauksena asioista niin kuin ne ovat?

Siinä missä deflationistit ovat keskittyneet pitkälti totuuden metafysisen luonteen ja totuusmääritelmien kritisointiin, ovat he samalla sivuuttaneet totuuden merkityksellisen luonteen tarkastelun esimerkiksi terveiden demokraattisten käytäntöjen ylläpitämisessä. On tärkeää, että voimme vaatia *totuutta* asiantuntijoilta ja poliitikoiltamme, että voimme edellyttää *totuuden* puhumista oikeussaleissamme ja että voimme luottaa, että kansalaisille opetetaan *totuus* luokka- ja luentosaleissamme. Korvaamattoman arvokasta on myös se, että kykenemme tuomitsemaan sekä pitämään vastuullisina johtajia ja

⁴ Jatkotutkimus voisi selvittää deflationistisen ja naturalistisen totuus kritiikin välisiä eroja.

asiantuntijoita silloin, kun he epäonnistuvat kyseisen standardin täyttämässä. Edelleen voidaan kysyä, mitä tapahtuu terveille demokraattisille käytännöille, kuten äänestämislle, ilman niiden perustumista totuudenmukaiseen informaatioon? Tai mitä tapahtuu kansalaisten luottamukselle yhteiskunnallisia instituutioita kohtaan, mikäli ne eivät sitoudu totuuden standardin ylläpitoon? Laajassa mielessä totuuden demokraattinen arvo on myös tieteellisesti relevanttia, koska terve demokratia mahdollistaa tieteen tekemisen ja koska toisaalta tieteen tekeminen itsessään on parhaimmillaan demokraattista toimintaa, jossa totuus pyritään selvittämään kollektiivisesti tiedollisen tasa-arvon periaatteita noudattaen.⁵

Eräs ongelma totuuden merkityksellisen luonteen tunnustamisessa on, että siinä missä totuus itsessään on laaja-alainen ja vähintään näennäisen monimutkainen käsite, puhuminen sen arvosta ja normatiivisuudesta ilman tarkkoja käsitteellisiä rajoja uhkaa sekoittaa aiheen käsittelyä entisestään. Siirryn seuraavaksi selvittämään tätä ongelmaa erottamalla totuuden arvoa koskevan kysymyksen totuuden normatiivisuutta koskevasta kysymyksestä.

Totuuden arvo ja normatiivisuus

Totuus vaikuttaa normatiiviselta käsitteeltä: opetamme lapsiamme puhumaan totta, vaadimme totuutta oikeussaleissamme ja edellytämme sitä poliitikoilta, asiantuntijoilta ja opettajiltamme. Mutta onko totuus sittenkään normatiivinen käsite? Mahdollisesti tunnetuin totuusdeflationisti Paul Horwich on viimeaikaisessa artikkelissaan argumentoinut, että totuus *ei* ole normatiivinen käsite (2018, 1127). Tämä ei ole yllättävää. Deflationistisia totuusteorioita on pitkään kritisoitu niiden kyvyttömyydestä selittää totuuteen sisältyvää arvoa ja normatiivisuutta: "Filosofit yleisesti tulkitsevat, että deflationismi ja erityisesti minimalismi ei jätä tilaa totuuden normatiivisuudelle" (Sher 2020, 16). Syitä tähän on ainakin kaksi. Koska deflationisteille totuus on vähämerkityksellinen käsite ja joko metafysisesti olematon tai ohut ominaisuus, totuus ei kykene täyttämään normatiivista tehtävää merkityksellisenä tiedollisena päämääränä ja oikeanlaisena uskomuksena. Toiseksi deflationistit argumentoivat, kuten edellä todettiin, että totuuden luonne voidaan kokonaisuudessaan selittää yksinkertaisella skeemalla: "S" on totta, jos ja vain jos S, eli "lumi on valkoista" on totta, jos ja vain jos lumi on valkoista. Ongelmana on, että kyseiseen skeemaan ei sisälly eikä siitä seuraa vastaus kysymykseen, miksi totuus on jotakin tavoittelemisen arvoista ja miksi on oikein uskoa totuuteen (Horwich

⁵ Näkemykseni mukaan juuri filosofia on se tieteenala, jonka tehtävänä on puolustaa merkityksellistä totuuskäsitettä kriittisiltä ja jopa kyynisiltä näkemyksiltä.

2010, 6). Toisin sanoen totuutta ei voida pitää mielekkäänä tutkimuksen tavoitteena tai uskomuksen oikeellisuuden kriteerinä millään selitysvoimaisella tavalla esimerkiksi nojaten siihen, että *koska* totuus kuvaa asioita niin kuin ne todellisuudessa ovat, tiede on kiinnostunut erityisesti kyseisen ominaisuuden omaavista uskomuksista tai väitelauseista.

On huomionarvoista, että Horwich ja mahdollisesti osa muista deflationisteista ei kiistä kokonaisuudessaan sitä, etteikö totuudella olisi yhteyksiä normatiiviseksi luettuihin ilmiöihin. Deflationisti voi esimerkiksi argumentoida, että *haluamme* tietää totuuden tietyissä konteksteissa huolimatta siitä, että totuus on vähämerkityksellinen käsite ja ominaisuus. Näin totuudelle voidaan tunnustaa rooli toiminnan tavoitteena ilman sitoumusta sen merkitykselliseen luonteeseen. On kiistanalaista, onko tämä selityksellinen reitti filosofisesti kestävä, ja jää nähtäväksi onnistuvatko deflationistit sen puolustamisessa (Horwich 2018; Ferrari 2021).

Kuten mainittua, totuuden mahdollisen *hyvyyden* tarkastelussa on tärkeää erottaa kysymys totuuden arvosta totuuden normatiivisuutta koskevasta kysymyksestä. Kysymys siitä, millä tapaa jokin on arvokasta, on eri kysymys kuin kysymys siitä, miten jotain voidaan pitää kriteerinä, standardina tai tavoitteena. Kysymys totuuden arvosta koskee sitä, onko (ja jos on, niin miten) totuus on hyvänlainen käsite tai uskomus.⁶ Totuuden arvoa koskevat tarkastelut johdetaan usein Platonin *Valtiosta*, jossa totuuden luonne juontuu hyvän ideasta: "Mikä antaa totuuden tiedetyille asioille ja vallan tietää tietäjälle on hyvän idea" (508e). Ongelmana Platonin muotoilussa on, että se voidaan tulkita esitykseksi totuudesta välttämättä hyvänlaisena uskomuksena. Tällaisia vahvoja muotoiluja ovat esittäneet myös pragmatistit, kuten William James. Hänen mukaansa "[t]otuus on nimi sille, joka osoittaa itsensä hyväksi uskomuksen muodossa" (1975, 42).⁷ Totuuden hyvyyden ja arvon vahvoihin muotoiluihin liittyy kuitenkin hyvin tunnettuja ongelmia:

1. On olemassa tilanteita, joissa totuuden uskomisen *ei ole* arvokasta:
 - a. π :n miljoonas desimaali (triviaali ja vaikeasti selvitetty totuus).
 - b. Traumatisoituneen tai lapsen liiallinen informointi (ihminen ei aina kestä totuutta).
2. On olemassa epätotuuksia, joiden uskomisen *on* arvokasta:

⁶ Voidaan huomauttaa, että näin muotoiltuna normatiivisuuskysymys sijoittuu ainakin osittain arvokysymyksen alle.

⁷ Pragmatististen totuus käsitteiden ongelmia tarkastellaan yksityiskohtaisemmin muualla (ks. esim. Tauriainen 2022).

- a. Satunnainen yli-itsevarmuus (voi tuottaa laadullisesti hyvää toimintaa).
- b. Metrojärjestelmän kartta (epätosi mutta hyödyllinen representaatio).

Yksinkertaisesti muotoiltuna jotkin totuudet ovat liian monimutkaisia uskottavaksi ja toiset liian triviaaleja, jotta ne olisivat uskomisen arvoisia. Toisaalta jotkin epätotuudet ovat arvokkaita uskoa, ja kuten tieteellisen tiedon historiallinen kehitys on osoittanut, luultavasti valtaosa nykyisellään pitämistä uskomuksistamme on tavalla tai toisella epätosia. Totuuden hyvyyden mahdolliseen ylikorostamiseen viittaavia näkemyksiä on esitetty myös niin sanotussa veristisessä perinteessä, jonka mukaan totuus on *fundamentaalin* episteeminen arvo. Vahvat muotoilut voidaan kuitenkin mahdollisesti pelastaa argumentoimalla, että totuus on välttämättä hyvä vain sen *tiedollisessa* merkityksessä: tosi uskomus on välttämättä tiedollisesti hyvä, sillä se lisää aina tiedollista pääomaamme.⁸ Tiedollinen hyvyys ei kuitenkaan välttämättä riitä tekemään uskomuksen totuudesta selvittämisen arvoista, sillä joskus selvittämisen vaivasta aiheutuva haitta on totuuden selvittämisestä saatua hyötyä suurempi. Ihmisillähän usein on muitakin kuin puhtaan tiedollisia intressejä. Kiista totuudesta hyvänlaisena uskomuksena jatkuu kuitenkin edelleen suhteellisen vilkkaana. Totuuden välttämätöntä tiedollista arvoa on kritisoinut muun muassa Elgin (2017), jonka mukaan *ymmärrys* on fundamentaalinen tiedollinen hyvä, mutta hänen käsittelyssään ymmärrys ei vaadi totuutta. Elginin mukaan päinvastoin *epätotuudet* voivat olla fundamentaalisen tärkeitä ymmärryksen saavuttamisessa. Näin muun muassa tieteen menestys riippuu Elginin mukaan epätosien uskomusten tarjoamasta tiedollisesta hyödystä. Elginin näkemystä on kritisoinut Pritchard (2021), jonka mukaan yllä kuvatut anti-veritistiset näkemykset ovat läpi linjan epä-johdonmukaisia. Pritchardin näkemystä on edelleen kritisoinut muun muassa Sosa (2021).

Totuuden normatiivisuudessa on puolestaan kyse siitä, onko (ja jos, niin miten) totuus on normi, standardi tai päämäärä. Tässä normit voidaan ymmärtää perinteisesti säännön käsitteen kautta. Totuuden puhuminen ja totuudenmukaisuus on sääntö, joka hallinnoi tiedollista toimintaa samalla tapaa kuin paitsio hallinnoi jalkapallopelejä. Toisaalta totuus on myös standardi

⁸ Tämä näkemys on ongelmallinen jo mainituista syistä, eli on olemassa tosia uskomuksia, jotka ovat liian monimutkaisia, jotta ne voitaisiin mielekkäästi ymmärtää. Tämän lisäksi ongelmia tuottaa ajatus tosista uskomuksista, jotka eivät ole millään mielekkäällä tavalla kytköksissä olemassa olevaan tiedolliseen viitekehyskseen.

oikeanlaisille uskomuksille ja puheelle. Edelleen totuutta voidaan pitää tiedollisen toiminnan tavoitteena tai päämääränä. Tässä merkityksessä voidaan ajatella, että tiedolliset pyrkimyksemme tähtäävät samaan tavoitteeseen eli totuuden selvittämiseen. Selventävästi voidaan huomauttaa, että siinä missä totuudenmukaisuus sääntönä hallinnoi tiedollista toimintaa, totuuden uskominen ja puhuminen voidaan pitää oikeanlaisena liikkeenä totuuden saavuttamisen pelissä.

Totuuden normatiivisuudella näyttäisi olevan erityisen vahva perusta esiteoreettisissa käytännöissämme. Hyvin moninaiset formaalit ja vähemmän formaalit käytäntömme nojaavat ajatukseen totuudesta oikeanlaisena uskomuksena ja puheena. Eräs huomionarvoinen ongelma totuuden normatiivisuuden määrittelyssä on skaalautuvuus. Kuten aikaisemmin mainittua, on olemassa tilanteita, joissa ei ole oikein tai hyödyllistä uskoa tai puhua totta. Eräs tutkimisen arvioinen jatkokysymys koskee sitä, vaihtelee totuuden normatiivisuus alakohtaisesti. Näyttäisi siltä, että siinä missä totuuden uskominen on lähes välttämättä oikein fysiikan tai matematiikan aloilla, totuuden normatiivisuus on vähemmän sitovaa estetiikkaa, etiikkaa tai makuasioita koskevissa tarkasteluissa. Voidaan tosin huomauttaa, että tässä kyse saattaa olla totuusalisteisuuden eikä totuuden normatiivisuuden vaihtelusta, mutta eettisten, esteettisten ja makuasioita koskevien totuuksien kieltämiseen liittyy puolestaan omat ongelmansa (Ferrari 2020; Wyatt 2021).

Yllä kuvattua jaottelua totuuden arvoon ja normatiivisuuteen voidaan edelleen tarkastella totuuden käsitteen ja totuusominaisuuden näkökulmista. Esiteoreettisesti on selvää, että *ymmärrys* totuudesta on arvottava suhteessa harhaisuuteen tai toiveajatteluun. Kun mahdollista, pyrkimyksemme on ymmärtää totuus, mikä edellyttää välttämättä tietynlaista totuuskäsitettä. Totuuskäsitettä voidaan pitää myös itseisarvokas, sillä toimintamme tavoite voi olla ymmärryksen saavuttaminen totuudesta *itsessään*. Toisaalta totuuskäsite on välineellisesti arvokas siksi, että se mahdollistaa tosien väitelauseiden systemaattisen erottamisen epätosista. Tässä selityksessä totuuden käsitteen ja ominaisuuden arvolla on selvä yhteys. Totuuden käsite mahdollistaa ymmärryksen siitä, miten asiat todellisuudessa ovat ja eivät ole, ja auttaa näin yksittäisten tosien uskominen eli totuuden käsitteen instanssien yksilöimisessä. Todet väitelauseet ovat puolestaan välineellisesti arvokkaita esimerkiksi siksi, että kun ne yhdistetään pätevän päättelyn sääntöihin, tiedetyistä *tosista* väitteistä voidaan johtaa *tosia* johtopäätöksiä. Pätevän eli totuudensäilyttävän päättelyn ja tosien premissien ansiosta kykenemme edelleen tekemään ennustuksia, navigoimaan ja kontrolloimaan ympäristöämme. Näin muotoiltuna todet uskomukset ja väitelauseet

näyttäytyvät loputtomana luonnollisena resurssina, joilla on mittaamatonta välinearvoa moninaisten käytännöllisten hyötyjen saavuttamisessa.

Kiteytyksenä voidaan huomauttaa, että todet uskomukset näyttäisivät olevan *pro tanto* arvokkaita, eli ne lisäävät aina tiedollista pääomaamme, mutta muut tekijät, kuten niiden hankkimisen vaiva tai ymmärtämisen monimutkaisuus voi ylittää niiden tiedollisen arvon. Tavoitteena totuus voi olla joko itseisarvoinen, eli se halutaan selvittää sen itsensä takia, tai välinearvoinen niin, että tosien uskomusten tai niiden selvittämisen tarkoitus on palvella muiden tavoitteiden saavuttamista. Siinä määrin kuin tosi uskomus on toiminnan tavoite, edellytetään siltä usein myös muita ominaisuuksia, kuten ymmärrettävyyttä ja tarkkuutta. Normatiivisuuden osalta totuus näyttäisi olevan *prima facie* oikein uskoa, eli lähtökohtaisesti on oikein uskoa ja puhua totuudenmukaisesti. Kuitenkin tietyissä erityistapauksissa totuuden uskomista ja puhumista ei voida pitää oikeanlaisena tai hyvänä toimintana. Tätä selitystä voidaan mahdollisesti tarkentaa tarkastelemalla totuuden arvon ja normatiivisuuden potentiaalista vaihtelevuutta keskustelualoittain. Esimerkiksi tieteen (formaalissa) keskustelualassa tai sen alalajeissa, kuten matematiikassa ja fysiikassa, tosilla uskomuksilla näyttäisi olevan erilainen tai eritasoinen normatiivinen sitovuus vaikkapa poliittiseen (vähemmän formaaliin) keskustelualaan verrattuna.

Totuuden arvo ja normatiivisuus Quinen naturalis-deflationistisessa filosofiassa

Kuten mainittua, filosofiatieteenalan sisällä ehkä vakuuttavimman totuus-kriittisen suuntauksen tarjoaa deflationismi, jonka kanssa samansuuntaista totuuden merkityksellisyyden kritiikkiä esitetään myös naturalistisesta näkökulmasta. Viime vuosisadan yhtenä keskeisimpänä filosofina pidetty W. V. O. Quine luetaan kirjallisuudessa sekä vaikutusvaltaiseksi deflationistiksi että naturalistiksi:

Quine oli merkittävä deflationisti ja monet nykyiset deflationistit ovat selvästi Quinen inspiroimia. (Eklund 2021, 635.)

Naturalismi on mahdollisesti dominoivin perspektiivi nykyaikaisessa analyyttisessä filosofiassa ja Quine on naturalisti *par excellence*. (Weir 2014, 114.)⁹

Mielenkiintoista kyllä, toisin kuin monet muut naturalistit, Quine pitää totuutta naturalistisesti *kestävänä* käsitteenä:

Me naturalistit sanomme, että tiede on korkein tie totuuteen, mutta me emme sano, että kaikki mitä tieteentekijät sanovat on totta. Emme myöskään sano, että se mitä pidämme totena, vaihtuu epätodeksi silloin kun tieteentekijät muuttavat mieltään. Sen sijaan sanomme, että he ja me *luulimme* sen olevan totta, vaikkei se sitä ollutkaan. Tieteentekijät tavoittelevat totuutta, eivät määritä sitä. (Quine 1995b, 261.)

Edellinen sitaatti ehdottaa, että Quinelle totuus on ainakin yksi tieteen tavoitteista. Tämä puolestaan viittaa siihen, että Quinelle totuus on selitysvomainen käsite. Totuuden normatiivisuus ilmenee selkeämmin hänen muista huomioistaan:

Testaamme tieteellisiä teorioitamme ennustuksilla ja kokeilla sekä muokkaamme niitä asianmukaisesti tavoitteenamme *selvittää* totuus. Totuus on satama, jota kohti korjaamme kurssiamme. (Quine 1995c, 353.) Me hyväksymme nykyiset tieteelliset johtopäätökset tosiksi, mutta kun osa niistä osoittautuu jatkotutkimuksen seurauksena virheellisiksi, emme sano, että ne muuttuivat epätosiksi. Sen sijaan sanomme, että ymmärryksemme niistä oli erehtynyttä. (Quine 1995a, 67.)

Kuten edellisistä sitaateista ilmenee, Quine pitää totuutta tieteellisen toiminnan yhtenä tavoitteena sekä uskomuksen oikeellisuuden yhtenä standardina tieteellisessä diskurssissa. Nämä merkityksellisyyttä ja selitysvoimaa sisällään pitävät kuvaukset ovat erityisen ongelmallisia Quinen laajalle levinneiden deflationististen luentojen näkökulmasta: "Quine, kuten hyvin tiedetään, puolustaa deflationistista totuuskäsitettä" (Verhaegh 2018). Kuten mainittua, deflationisteilla on syvälle juurtuneita ongelmia totuuden normatiivisuuden selittämisessä. Toisaalta Quine näyttäisi pitävän totuutta

⁹ Quinen naturalistista ajattelua käsittelevä kirjallisuuskatsaus löytyy osana pro gradu -tutkielmaani *Quine's Naturalistic Conception of Truth* (Tauriainen 2017, 11–32; ks. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/54187>).

myös vähintään *välineellisesti arvokkaana* resurssina: "Todet väitelauseet, niin havainnolliset kuin teoreettisetkin, ovat tieteelliselle toiminnalle kaikki kaikessa" (1992, 31). "Me tavoittelemme totuuksia, jotka edistävät hyvinvointiamme ja jotka tyydyttävät tiedonjanomme" (1994, 498).

Ei ole kuitenkaan selvää, missä määrin deflationistit kykenevät sitoutumaan totuuden arvon tunnustamiseen. Vaikka deflationistit tähän kykenisivätkin, on syytä olla skeptinen sen suhteen, että he hyväksyisivät Quinen muotoilun totuuden arvosta, sillä hänelle totuuden välineellinen arvo perustuu tosien väitelauseiden kykyyn kuvata asioita niin kuin ne *todellisuudessa ovat*: "[Y]ksikään lause ei ole tosi ilman, että todellisuus tekee niistä sellaisen. Lause 'lumi on valkoista' on totta, kuten Tarski opetti, jos ja vain jos oikea lumi todella on valkoista." (Quine 1986a, 10–11.) Kuten aikaisemmin mainittua, deflationistit eivät missään tapauksessa halua sitoutua edellä mainitun kaltaisiin korrespondenssi-intuitioihin: "Filosofit [...] tekevät ehdotuksia, kuten: totuus koostuu vastaavuudesta tosiasioiden kanssa [...] Deflationistien mukaan tällaiset ehdotukset ovat erehtyneitä." (Armour-Garb et al. 2022, 1.) On kuitenkin huomautettava, että tässä kuvattu Quinen totuuden arvon ja normatiivisuuden tunnustus on itsenäinen kysymyksestä koskien sitä, mikä totuuden *perusta* on, ja näin ollen myös itsenäinen sitoumuksesta korrespondenssi-intuitioihin. Henkilö voi tunnustaa tosien väitelauseiden arvon tieteelliselle toiminnalle ja niiden normatiivisuuden ilman spesifiä sitoumusta mihinkään korrespondenssiteorian varianttiin. Tästä huolimatta Quinen totuuden arvon ja normatiivisuuden tunnustavat huomiot näyttäisivät ylittävän deflationististen teorioiden sallimat rajat, joiden mukaan totuus on vähämerkityksellinen käsite ja ominaisuus, joka voidaan selittää tyhjentävästi edellä referoituun skeemaan vedoten ja jolla ei ole filosofisesti kiinnostavaa merkityksellisyyttä tai selitysvoimaa.

Lopuksi haluan esittää alustavan ehdotuksen, *miksi* Quine sitoutuu totuuden arvon ja normatiivisuuden tunnustamiseen. Yksi syy tälle on, että koska Quine pitää teorioita väitelauseiden joukkoina, joiden tavoite on kuvata todellisuutta sellaisena kuin se on, *todet* väitelauseet ovat luonnollinen ehdokas teorioiden sisällöiksi. Tämän lisäksi Quine näkee ymmärryksen lisäämisen ja ennustusten tekemisen tärkeiksi tieteellisiksi tehtäviksi. Perinteisestikin on ajateltu, että totuus on ymmärryksemme tavoite ja että todet väitelauseet ovat välineellisesti arvokkaita ennustusten tekemisessä. Kolmantena mahdollisena syynä on se, kuinka Quine tunnustaa hyvin monenlaiset alat naturalistisesti uskottaviksi tieteenaloiksi. Tällaisia ovat muun muassa psykologia, historia ja fysiikka (Quine 1995a, 49). On kuitenkin selvää, että ilman yhteistä tavoitetta on vaikea perustella, miksi nämä kaikki hyvin erilaiset tutkimusalat sijoittuvat

saman sateenvarjotermin 'tiede' alle. Yksi yhdistävä tekijä on, että ne kaikki tavoittelevat omaa alaansa koskevia *totuuksia*, eli niiden tavoitteena on selvittää totuus siinä merkityksellisessä mielessä, että totuus on tavalla tai toisella kuvaus asioista niin kuin ne todellisuudessa ovat. Jatkotutkimus voisi selvittää muun muassa sen, mitä avaimia Quine tarjoaa totuuden määrittämiseksi naturalistisesti uskottavaksi käsitteeksi, jolla voisi olla samankaltainen normatiivinen rooli suhteessa teorianmuodostukseen kuin laajasti hyväksytyillä teoreettisilla hyveillä, kuten teorioiden *yksinkertaisuudella*, *koherenssilla* ja *materiaalisella tarkkuudella*. Lähtökohtainen ehdotukseni on, että totuus on näiden hyveiden kanssa hyvin samankaltainen väitelauseiden ja teorioiden normatiivinen ominaisuus, jolla on kuitenkin normatiivista voimaa jopa suhteessa edellä mainittuihin hyveisiin itseensä. Toisin sanoen kyseiset hyveet ovat hyveitä juuri sen takia, että ne tavalla tai toisella edistävät todennäköisyyttä teorioidemme *totuudelle*.¹⁰

Jyväskylän yliopisto

¹⁰ Paperin aihetta on esitelty useissa kokoontumisissa, esimerkiksi JYU:n tutkijaseminaarissa, TiLPS4-konferenssissa ja SFY:n vuosikollokviossa 2021. Kiitos näissä kokoontumisissa esitetyistä kommentteista. Tämän lisäksi kiitokset ohjaajilleni Mikko Yrjönsuurelle ja Panu Raatikaiselle aihetta käsittelevien papereideni kommentoimisesta ja Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitokselle tutkimukseni rahoittamisesta. Lopuksi kiitos tutkimusavustaja Akseli Ekolalle tekstin viimeistelyn avustamisesta.

Kirjallisuus

- Arendt, H. (1967). Truth and Politics. *The New Yorker*, February 25, 1967.
- Armour-Garb, B., Stoljar, D. & Woodbridge, J. (2022). Deflationism About Truth. Teoksessa E. N. Zalta (toim.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2022 Edition). <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/truth-deflationary/>>. Katsottu 10.02.2022.
- BBC (2018). Trump lawyer Rudy Giuliani: Truth isn't truth. <<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-45241839>>. Katsottu 13.02.2022.
- Brogaard, B. (2016). Against Naturalism about Truth. Teoksessa K. J. Clark (toim.): *Blackwell Companion to Naturalism*. New York: Wiley.
- Carnap, R. (1963). Intellectual Autobiography. Teoksessa P. A. Schilpp (toim.): *The Philosophy of Rudolf Carnap*. La Salle: Open Court.
- Dennett, D. (2017). Interview. <<https://www.theguardian.com/science/2017/feb/12/daniel-dennett-politics-bacteria-bach-back-dawkins-trump-interview>>. Katsottu 30.3.2022.
- Pritchard, D. (2021). In Defense of Veritism. *Epistemology & Philosophy of Science*, 58 (4), 22–37.
- Eklund, M. (2021). What is Deflationism about Truth? Teoksessa D. Edwards (toim.): *Truth: A Contemporary Reader*. London: Bloomsbury Academic, 208–222.
- Elgin, C. (2017). *True Enough*. Cambridge: MIT Press.
- Ferrari, F. (2020). Deflating Truth about Taste. *American Philosophical Quarterly* 57 (4).
- Ferrari, F. (2021). *Truth and Norms: Normative Alethic Pluralism and Evaluative Disagreements*. Lexington Books.
- Frankfurt, H. G. (2006). *On Truth*. New York: Alfred A. Knopf.
- Glanzberg, M. (2021). Truth. Teoksessa E. N. Zalta (toim.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2021 Edition). <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/truth/>>. Katsottu 30.3.2022.
- Grahn-Wilder, M. (2016). *Skeptisismi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Horwich, P. (1998). *Truth*. Oxford: Oxford University Press.
- Horwich, P. (2001). A Defense of Minimalism. *Synthese* 126 (1-2), 149–165.
- Horwich, P. (2010). *Truth – Meaning – Reality*. Oxford: Oxford University Press.
- Horwich, P. (2018). Is Truth a Normative Concept? *Synthese* 195, 1127–1138.
- James, W. (1975). *Pragmatism*. Cambridge: Harvard University Press.

- Wyatt, J. (2021). The Nature of Disagreement: Matters of Taste and Environs. *Synthese* 199 (3-4), 10739–10767.
- Kakutani, M. (2018). *The Death of Truth*. New York: Tim Duggan Books.
- Kessler, G., Rizzo, S. & Kelly, M. (2018). President Trump has made 3,001 false or misleading claims so far. *The Washington Post*, May 1, 2018.
<<https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2018/05/01/president-trump-has-made-3001-false-or-misleading-claims-so-far/>>. Katsottu 13.02.2022.
- Niiniluoto, I. (2019). Kuka hukkasi totuuden? *Tieteessä tapahtuu* 37 (2), 9–15.
- Niiniluoto, I. (2020). Pitääkö olla huolissaan totuudesta? *Tieteessä tapahtuu* 38 (3), 56–64.
- Plato (1943). *Plato's The Republic*. New York: Books.
- Quine, W. (1986a). *Philosophy of Logic*. Cambridge: Harvard University Press.
- Quine, W. (1992). *Pursuit of Truth*. Cambridge: Harvard University Press.
- Quine, W. (1994). Responses. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy* 37 (4), 495–505.
- Quine, W. (1995a). *From Stimulus to Science*. Cambridge: Harvard University Press.
- Quine, W. (1995b). Naturalism Or, Living within One's Means. *Dialectica* 49 (2), 251–263.
- Quine, W. (1995c). Responses. Teoksessa P. Leonardi & M. Santambrogio (toim.): *On Quine: New Essays*. New York: Cambridge University Press, 347–363.
- Raatikainen, P. (2020). Totuusteorioiden. *Logos-ensyklopedia*.
<<https://filosofia.fi/fi/ensyklopedia/totuusteorioiden>>. Katsottu 30.03.2022.
- Sher, G. (2020). Pluralism and Normativity in Truth and Logic. *American Philosophical Quarterly* 57 (4), 337–354.
- Sher, G. (ilmestyy). The “Post-truth” Crisis, the Value of Truth, and the Substantivist-Deflationist Debate. *Australasian Philosophical Review*.
- Sosa, E. 2021. On Veritism. Pritchard's Defense. *Epistemology & Philosophy of Science* 58 (4), 38–45.
- Tarski, A. (1944). The Semantic Conception of Truth: and the Foundations of Semantics. *Philosophy and Phenomenological Research* 4 (3), 341–376.
- Tauriainen, T. (2017). *Quine's Naturalistic Conception of Truth*. Jyväskylän yliopisto (pro gradu).
- Tauriainen, T. (2021). No Safe have for Truth Pluralists. *Acta Philosophica Fennica* 97, 183–205.
- Tauriainen, T. (2022). On Peterson's Truth. Teoksessa S. Woien (toim.): *Jordan Peterson: Critical Responses*. Carus Books, 263–276.

- Vattimo, G. (2011). *A Farewell to Truth*. New York: Columbia University Press.
- Weir, A. (2014). Quine's Naturalism. Teoksessa G. Harman & E. Lepore (toim.): *Blackwell Companions to Philosophy: Companion to W.V.O Quine*. Chichester: John Wiley & Sons, 114–148.
- Wrenn, C. (2011). Practical success and the nature of truth. *Synthese* 181, 451–470.